

BIBLE SOCIETIES' WORK IN ROMANIA, BETWEEN BOOKSELLING AND PROPAGANDA

Călin Popescu

PhD., Orthodox Theological Seminary „Neagoe-Vodă Basarab” Curtea de Argeș

Abstract: Starting from their own official histories, we have analysed the publishing activity of BFBS and UBS on Romanian soil. Its impact on the landscape of Romanian biblical printing is twofold. The 'bright side' consisted of unanimously endorsed achievements, both in the editorial field and in traductological cooperation. Another aspect was its increasingly persistent proselytising, which it eventually boiled down to, and which finally embodied in an edition (Cornilescu) that violated all the initial principles of the movement.

Keywords: Bible Societies in Romania, biblical translations, Bible sources, proselytising, Cornilescu.

Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate (BFBS), care își revendică astăzi cea mai mare întreprindere literară din istorie” (Steer, 2004: 69) și-a asumat un statut de graniță, definindu-se nu ca un „religious body”, ținând de un corp eclezial anume (deși s-ar putea nota proveniența din spațiul protestant) dar ca o „society for furnishing the means of religion, but not a religious society” (170) – arătându-și laicitatea prin înființarea într-un restaurant (London Tavern) (*ibid.*: 64). Neasocierea cu o Biserică anume permitea colectarea de fonduri din toate direcțiile (*ibid.*: 67) pentru tipărirea de Biblii pentru mase cât mai largi. S-a creat deci ca o organizație nonguvernamentală, în care calitatea de membru și decident se câștiga prin sumele donate: o liră și un shiling pe an te făceau membru, iar 5 lire și 5 shilingi îți ofereau dreptul de vot (*ibid.*: 80). Acest statut i-a favorizat și cooptarea de figuri importante (oameni de stat, guvernatori, parlamentari, comercianți cu potență financiară), care i-au adus capital de imagine și au dat greutate inițiativelor ei. Organul de conducere, General Committee, s-a alcătuit doar din laici, aparținând de denominațiuni diverse, numai ca secretari fiind numiți clerici – pentru tact și diplomatie interconfesională (*ibid.*: 79-80). Conducătorii nu erau specialiști în ale Bibliei: dintre fondatori, unul singur studiasse greaca și ebraica (fără a fi totuși un teolog biblist) iar el a fost pus, pentru aceasta, primul în lista de semnături – fără să i se confere însă vreo autoritate specială (*ibid.*: 60-1).

Turnura spre prozelitism

Președintele, lordul Teinmouth, căruia uneori i se laudă capacitatea managerială ca fiind „catolicitate în spirit” (*ibid.*: 175), nu vorbea în termeni teologici (nici măcar când a ajuns să decidă că din Biblie nu mai fac parte cărțile deuterocanonice sau *Apocrypha* ale Vechiului Testament (precum *Macabei*, *Iudita*, *Tobit*, *Sirah* etc.), nefiind nici el un specialist în domeniu (*ibid.*: 162) – „la fel ca orice instituție omenească, Societatea Biblică are greșelile ei” (*ibid.*: 379), se admite azi, în principiu. Așa stînd lucrurile, nu a existat vreodată opțiunea între activitatea pe care BFBS a desfășurat-o și o altă variantă, îmbunătățită, ci avem doar alternativa între ce s-a făcut și... nimic (unui simplu ONG de amatori neputîndu-i-se aduce reproșuri de ordin calitativ). „One qualification for working with Bible Society, as for any organisation, is the ability to look on the bright side” – spune, de aceea, istoricul ei, Steer (*ibid.*: 163), vorbind de momentul în care organizația ia decizia excluderii cărților deuterocanonice. În acest caz, „the bright side” însemna că Bibliile în format redus vor fi fost, oricum, mai bune decît nimic. (Totuși, dacă trebuie mereu să vezi „the bright side”, pe de altă

parte nu poți avea mari așteptări, astfel că e potrivit un bemol oricând se vorbește la superlativ despre realizările Societății.)

BFBS s-a revendicat de la mișcătorul exemplu al unei fete din Țara Galilor, care a mers pe jos 42 km (de la Llanfihangel la Bala), pentru a-și cumpăra o Biblie, care nu se găsea de cumpărat mai aproape. Oameni inimoși s-au gândit atunci deci la o formulă pentru a face Cuvîntul lui Dumnezeu accesibil, prin difuzarea pe scară largă a Bibliilor.¹ În același timp, ei s-au gândit și „să arunce o privire prietenoasă către țările îndepărtate” (*ibid.*: 58) să fie „o instituție care își are obârșia într-o națiune, pentru binele tuturor” (*ibid.*: 66, 69) – de aceea s-a numit, de la început, British and Foreign Bible Society². Istoricul Steer e impresionat cum de „mediul rural galez a putut avea un efect global” (*ibid.*: 23), însă explicația o reprezenta, desigur, poziția de Imperiu global a Marii Britanii la acel moment, ea permițînd fondatorilor să atașeze dimensiunea internațională: „if for Wales, why not also for the Empire and for the world?” – *ibid.*: 54. Paralelismul dintre dezvoltarea Imperiului și cea a Societății e prezentat uneori ca o simplă „coincidență” (*ibid.*: 448), sau atribuind primeia un rol de sprijin moral („with the british Empire at its height, BFBS regarded the world as its parish” – *ibid.*: 342), dar alteori se recunoaște că ea a fost premisa esențială pentru cea de a doua³. Justificarea era una generoasă: britanicii se simțeau datori (*ibid.*: 93) ca, așa cum nu s-au jenat să facă profit de pe urma altor popoare, să le împărtășească străinilor și ceea ce aveau ei mai de preț: Evanghelia. Totuși, cum am spus, pentru o astfel de întreprindere, principala calificare a lordul Teinmouth (*ibid.*: 170), era că fusese guvernator al Indiei...

Societatea a început deci cu o traducere într-un dialect indian, apoi, rapid, în 1809, a dat Biblia în bengali (*ibid.*: 87, 95). Pe solul Britaniei, Societatea avea, desigur, scrupule: se ferea să ofere Biblii gratuite, spre a nu leza societățile de difuzare existente (*ibid.*: 55, 81), iar versiunea era aleasă cu grijă⁴. Pentru colonii însă, nu exista nicio cenzură. Influența politică a liderilor Societății (în care, din 1838, se înscrieseră, formal, și Regina) făcea ca Bible Society să fie susținută, în străinătate, ca un soi de organism reprezentativ al intereselor (fie și doar culturale) britanice, de către ambasadele Imperiului, care îi deschideau ușile șefilor de state și îi asigurau protecție, contrabalansînd opoziția cultelor locale.

Societatea și-a propus, în fond, o orientare ecumenică (din primul paragraf constitutiv se declara „non-sectarian” și „non-denominational” (*ibid.*: 80) aceasta fiind de altfel diferența față de celelalte trei societăți anterioare de același tip (*ibid.*: 69). Era însă un ecumenism care evita chestiunile sensibile, și socotea compromisurile rezonabile pentru mediul local britanic (reduc la metodiști, quakeri și alte tipuri de protestanți⁵) valabile pentru întreaga lume. Fondatorii își închipuiau că rețeta armoniei poate fi doar regula lor, „fără note și comentarii” – căci se raportau la Biblia de la Geneva (Robertson, 1996: xi), populară în mediul britanic, în care deranjau notele și comentariile ei „unashamedly calvinistic in doctrine” (Steer, 2004: 34). Simpla eliminare a notelor de subsol echivala deci cu o prezentare a „adevărului pur”,

¹ Steer, 2004: 55. Conform autorului, BFBS se mai revendică și de la sacrificiul dezinteresat al traducătorului medieval Tyndale – pe care îl menționează în *Introducerea* sa, exprimându-și mirarea că, de atîtea ori în istorie, „a book which speaks of the Prince of Peace, has been used as an excuse for war” (*ibid.*: 30). Totuși, și această acțiune filantropică privind furnizarea de Biblii se va transforma într-o bătălie confesională.

² Și în această perspectivă, americanii spuneau, în 1812, că nici măcar în război, n-ar fi putut-o respinge, căci doar „nu erau în război cu instituțiile pioase și binevoitoare ale Britaniei” (*ibid.*: 151).

³ *Ibid.*: 445. Iar Roe (1965: 28) spune că: „foreign missions are but the baptism of imperialism with the Holy Ghost”.

⁴ Pe teritoriul britanic nu s-a putut colporta, multă vreme, decît *versiunea autorizată* a Bibliei. Iar, după 1826, Reginei nu i s-au mai putut oferi Bibliile publicate de Societate, căci din ele fuseseră scoase cărțile *Apocrypha* – pe care tradiția anglicană le includea în canon (Steer, 2004: 384).

⁵ General Comiteea s-a întemeiat cu următoarea compoziție: din 36 de membri, 15 anglicani, 15, membri ai altor comunități, iar 6, străini rezidenți. Și azi, *Board of Trustees* al Societății păstrează aceleași procente (*ibid.*: 79).

capabil de unirea tuturor⁶ – nebănuind însă problemele traductologice pe care textul biblic le comportă, ci închipuindu-și că totul se va reduce la distribuirea unor volume „clearly printed and well bound”⁷. În România, pe de altă parte, exista deja o tradiție, cu versiuni biblice traduse și în uz, chiar dacă în număr insuficient și scumpe. Tipărirea unui corpus biblic diferit, fără note care să ofere minime precizări asupra întreprinderii, reprezenta un gest de fraudă literară.

Ecumenismul neasumat confesional este, în mod natural, expus deturnărilor mascate, către orice fanatisme de background cultural. În 1825, pe fondul *estrangement*-ul insularilor epocii față de cultura Europei în general și a celei estice în special (dovada ignoranței de atunci fiind că nici măcar azi istoriile Societății nu descriu avizat canonul biblic răsăritean⁸, nici nu fac legătura între decizia din 1825 a Comitetului⁹ de a scurta Biblia și ruptura imediată a Agenției Ruse), tema cărților deuterocanonice a fost tranșată într-o atmosferă diferită de entuziasmul inițial – deja din 1823, secretarii nu mai erau voluntari, ci pretindeau salarii (*ibid.*: 81) (nu întâmplător, 2 din cei 3 secretari vor și vota decizia controversată – *ibid.*: 163). Filiala scoțiană, care la 20 de ani de înființare (*ibid.*: 20) crea disensiuni majore, cerea imperativ eliminarea din Bibliile Societății a cărților respective, pe care le numea (*ibid.*: 160) „legende evreiești și adăugiri la Scriptură”, amenințând că altfel își retrace banii (*ibid.*: 160-161), căci nu dau scoțienii „banii lor” pe așa ceva¹⁰. Opinii în acest sens se mai exprimaseră încă din 1812, dar scrisorile de pe teren avertizaseră că structura Bibliei ar trebui lăsată la latitudinea agențiilor străine (*ibid.*: 159). Însă, vechiul spirit de cooperare dispărând, „nici un compromis n-ar mai fi satisfăcut facțiunea anti-Apocrypha”¹¹: de fapt, Filiala Scoțiană s-a și desprins,

⁶ Și chiar să pună capăt diviziunilor între creștini (*ibid.*: 67-8). „Without note or comment” era o regulă ce ținea în mare parte de colectarea banilor, cum explică Robertson (1996: 61): „Any attempt to underscore one interpretation rather than another would to invite controversy and possible loss of support”. Inițial, banii se colectau prin donații, dar mai târziu, printr-o campanie profesionistă de cereri de ajutor trimise sistematic prin poștă (1996: 221-2), în cazul ABS și UBS. Deja înainte de ei, „regula fundamentală” a eliminării notelor fusese adoptată de ediția King James – în bună parte bazată pe Tyndale, prin intermediul lui Coverdale –, mai ales că notele nu se potriveau citirilor liturgice; totuși, ediția 1611 a putut deveni *Authorised Version* tocmai „because of the grand words in its preface” (Steer, 2004: 34-5).

⁷ Steer, 2004: 177. Domeniul tipografic – unde se foloseau plăcile stereotip și mașinile cu abur (Howsam: 2004: 287) – reprezenta un capitol la care britanicii erau într-adevăr cei mai avansați. Tehnicile noi de tipărire și legătorie (exportate și în Agenția Rusă) erau asociate și cu tehnicile de moderne de management ale antreprenorilor care dominau BFBS (Batalden, 2004: 171-2).

⁸ Steer spune (2004: 159) că Biserica Răsăriteană nu are nicio poziție privind cărțile *Apocrypha* și „there is not complete agreement on this amongst scholars of the Orthodox Church” – fiind contrariat de anumite diferențe între Mărturisirile de credință (dintre care o menționează pe cea de la Sinodul ierusalimitean din 1682). Totuși, e un fapt cert consensul Bisericilor Ortodoxe actuale și al tradiției patristice (Atanasie, Chiril al Alexandriei, Amfilohie ș.a) că Biblia cuprinde și cărți *anaginoskomena* (de citit) – cum se vede și în cei mai vechi codici grecești păstrați, Sinaiticus, Vaticanus și Alexandrinus. Liderii BFBS ar fi putut să țină cont de canonul biblic al fiecărei Biserici locale, dar, din păcate, „they had not studied carefully enough the character of the version of the Scripture used by Protestants, Catholics and the Orthodox Church abroad. Or if they did, they did not think through the implications of their actions” (*ibid.*). Nu întâmplător, ortodocșii vor reapărea în această istorie abia atunci când Bibliile se vor tipări din nou cu *Apocrypha* (*ibid.* 420).

⁹ Pentru Batalden (2004: 169 et seq) rămâne un mister de ce „Russian Empire was the scene for the Society’ greatest international succes and its most conspicuous failure”. Se caută explicații în tot felul de alte direcții, mai puțin tradiția specifică. La fel, Canton, în capitolul „Catastrophe in Russia” (1904, vol. I: 404-422) deși prezintă lucrurile cronologic, nu face vreo legătură între deciziile Comitetului și reacția de respingere din partea Agenției Ruse.

¹⁰ Era, în fond, vorba de o economie financiară și de un randament sporit, în cazul tipăririi unor exemplare mai subțiri – cum se va remarca mai târziu, atunci când se va relua tipărirea cu *Apocrypha*. Pentru Biblia românească din 1968, de pildă calculul necesarului de hârtie va trebui refăcut de mai multe ori, de către donatorii din UBS – vezi studiul nostru, „Biblia din 1968, realizare a Patriarhului Justinian”, Mediaprint, Pitești, 2018.

¹¹ Steer, 2004: 162. Deși se avansa și propunerea ca pentru *Apocrypha* să plătească Societățile locale (așa cum va decide mai târziu UBS). Un comportament straniu, mai ales ținând cont că însăși Biblia anglicană conținea *Apocrypha*.

oricum¹², după ce a apucat să impună această decizie – în urma căreia chiar pe unul din fondatorii societății, Karl Steinkoph (parohul germanilor luterani din Londra, unul din artizanii succesului inițial din Rusia), și-a dat demisia¹³. Se recunoaște azi slaba cunoaștere a realităților de pe continent, de către membrii din 1825, care n-au anticipat că Bisericile (inclusiv cele protestante) vor interfera cu operațiunile societății¹⁴. Totuși, chiar când au văzut reacțiile, nimeni nu s-a oprit, nici n-au fost abandonate piețele unde se creau controverse – ca și cum deja Societatea devenise un fel de mecanism de difuzare ce funcționa oarecum de la sine. Față de controversa locală a membrilor socinieni s-a găsit toleranță¹⁵, totuși nu și pentru tradițiile străine care reclamau o Biblie întreagă – ci, pe cât de superficial au fost stabilite noile reguli¹⁶, pe atât de riguros au fost ele urmate. În afara Angliei se trimiteau, din neîncredere, numai cărți legate, ca să nu fie cumva adăugate și cărțile deuterocanonice (*ibid.*: 145, 162), iar astfel „adevărul” să redevină „impur”¹⁷ – cum de altfel inițial se trimiteau legate ca nu cumva să se adauge vreo prefață, încălcându-se „regula fundamentală”, „without notes and comments” (*ibid.*: 88).

ONG-ul deschis și fără un *doctrinal bias* (*ibid.*: 348) sau vreo orientare doctrinară „la vedere”¹⁸ a devenit astfel paravanul unor gesturi prozelitiste militante, prin care impunea tradiția proprie protestantă pe teritorii străine. La nivel declarativ, colportorilor și agenților li se cerea să nu denunțe sau să ridiculizeze vreun sistem de credință diferit și să nu creeze controverse (Steer, 2004: 309, 325), dar nu exista nici o cenzură în practica misionarilor – de care BFBS a fost mereu legată (*ibid.*: 92). Dimpotrivă, ei au convins Societatea că Europa are la fel de mare nevoie de tipărișurile ei ca și India¹⁹, iar, sub protecția consulatelor, agenți precum George Borrow luau în rîs tradițiile diferite întâlnite pe teren: catolicismul era numit „o caricatură de creștinism”²⁰ și „superstiție” (*ibid.*: 182) – fiind pus pe același plan cu religiile triburilor sălbatice²¹. Auzind ani la rîndul în Spania reproșul că activitatea sa încălca dispozițiile Conciliului din Trent, niciodată nu a dat alt răspuns decît că „e vorba de ceva vechi”, mulțumindu-se cu intervenții diplomatice (*ibid.*: 185). Această conduită era o marcă a

¹²*Ibid.*: 164, 165. Rupând deci rapid și unitatea Societății pe solul britanic, după ce îi ruinasă prestigiul în exterior.

¹³El ceruse, la înființare, ajutorul pentru frații germani, demonstrându-le britanicilor că și în exterior BFBS „is manifestly needed” (*ibid.*: 65-66, 114, 163).

¹⁴Browne, 1859: I, 96. Ulterior s-a regretat (Batalden, Cann, Dean, 2004: 4) abandonarea stilului inițial de lucru, și trecerea (până în 1966) la canonul strict protestant. „Experimentul ecumenist” de la începutul Societății a făcut-o totuși o precursoră a mișcării ecumenice de mai târziu (Martin, 2004: 39).

¹⁵Astfel încît nu s-a mai pus în aplicare ciudatul „test” al credinței în Treime propus de unii membri (Steer, 2004: 166) – în timp ce alții nu erau deloc deranjați de unitarismul socinieni și atrăgeau atenția că BFBS nu este o „religious society” (*ibid.*: 170).

¹⁶E, desigur, hilară pretenția de a stabili, în secolul XIX, ce e Biblia (*ibid.*: 347), oferind ca argument banii de tipărire.

¹⁷„Fără note sau comentarii”, însemna deci „the pure unmixed Text of the Bible”, cum spunea un pamflet din epocă (*Rudis*, 1812, A2). Sau, după titlul altui pamflet, de Rev. J. Kempthorne în 1832 (în care se apăra decizia inițială a BFBS de a publica în engleză doar *Authorised Version*, incluzînd și ideea respingerii *Apocrypha*), era vorba aici de o „Comprehension without Compromise”, deși, observa Steer (2004: 158), chiar și Biblia lui Mary Jones avea *Apocrypha*.

¹⁸„BFBS a fost mereu ceva între o organizație evanghelică și o casă de editură care respectă obișnuințele comerțului cu cărți” (Howsam, 2004: 24).

¹⁹„There is as much need for a missionary here as in India” – cu referire la bisericile goale din Danemarca (*ibid.*: 105).

²⁰„A perversion, a caricature of the religion of the New Testament” (Borrow, citat în Steer, 2004: 211).

²¹Viața bisericească din restul Europei era prezentată în aceeași termeni ca și ritualul indian *sutee* (*ibid.*: 95). *Istoria* lui Canton pune „idolatria” (380), cum erau numite icoanele ortodocșilor (Canton, 1904-1910: I, 414-415; III, 220) și catolicilor (*ibid.*: IV, 321), pe același plan cu canibalismul (*ibid.*: I, 302, 380) și cu păgânismul din Sierra Leone (*ibid.*: V, 309). La fel, în *Istoria* lui Browne, grecii sunt desconsiderați, ca idolatri (Browne, 1859: II, 74), la fel ca hindușii, chinezii păgâni din Madagascar ori canibali din Rarotonga, cărora agenții le inventau scrierea (*ibid.*: 133, 197, 268, 467).

BFBS în epocă, iar Borrow e scuzat, în interior – fiind descris ca „the most colourful character ever to work for Bible Society” (*ibid.*: 182).

Multe din problemele întâmpinate de colportori (de care ei se plîngeau cu lux de amănunte) erau generate tocmai de lipsa lor de comunicare și de refuzul de a vedea și în alte culturi o ‘bright side’. Ortodocșii greci care nu agreau acest intervenționism primeau etichete de genul: „Photi, a fanatical archimandrite of the Greek Church who laboured hard to bring back the darkest ages of superstition and priestly tyranny” (Canton, 1904: II, 416), iar în Rusia era acuzată dur, după momentul ruperii Agenției locale de BFBS (1826), „idolatria” ortodocșilor veneratori de icoane și sfinți²². Pe platforma superiorității materiale²³, agenții și colportorii societății notau sarcastic și starea toaletelor din trenurile siberiene (Steer, 2004: 300)...

Aparent, n-ar fi trebuit să fie nimic mai simplu decât idealurile BFBS: „a face Biblia disponibilă, într-o formă pe care toți o pot înțelege și toți și-o pot permite” (Robertson, 1996: xii). A fost însă o dezamăgire să se constate că aceste idealuri nu entuziasmau pe toată lumea: „At the outset, both societies [n.n. BFBS și ABS] sought to establish an ecumenical basis for their work, but received no encouragement from the Roman Catholic or Eastern Orthodox Churches, and so became primarily Protestant-oriented societies (*ibid.*: 2). Chiar și când relațiile cu celelalte culte s-au îmbunătățit, „it was evident that the evangelical movement would give the major support” (*ibid.*: 62), ceea ce punea o etichetă clară, acceptată de Robertson: „E naiv să crezi că Bible Societies erau altceva decât reformate” (*ibid.*: 61). Concepția Societății se reducea, evident, la faptul că „it recognized the supreme and exclusive authority of the Scriptures; it admitted the right of private judgement in matters of religion. These principles are the vital elements of Protestantism” (Fletcher, 1831: 5). Însuși compromisul editorial practic al „regulii fundamentale” avea și o explicație religioasă, din partea unor agenți ca George Borrow: „Dumnezeu nu i-ar fi inspirat pe apostoli să scrie lucruri greu de înțeles”²⁴ – s-a sesizat de altfel că absența notelor exprima o concepție protestantă²⁵, Biblia fiind în mod exclusiv „the proper standard of faith” (Robertson, 1996: 82). Lipsa unei deschideri reale a devenit evidentă atunci când și BFBS ar fi trebuit să accepte compromisurile pe care le pretindea de la alții. În 1971, la Louvain, la Conferința *Faith and Order* a WCC s-au discutat două teme – nu doar *Biblia*, ci și Conciliul de la Calcedon –, aceasta a produs însă o reacție de respingere din partea societăților biblice, în viziunea cărora se complicau lucrurile în mod greșit, anulându-se „claritatea” (Robertson, 1996: 84). Mulți protestanți s-au opus cooptării catolicilor și ortodocșilor în Forumul Agențiilor Biblice, tocmai suspectînd istoria lor de conflict cu protestanții (*ibid.*: 310). „Dogma catolică s-ar putea strecura în Biblii”, căci „orice traducere e o interpretare” – își justificau ei reticența (*ibid.*: 178).

Cunoscînd mai îndeaproape mentalitatea adversarilor protestanți, catolicii occidentali au anticipat conflictul religios chiar înainte de declanșarea lui. Catolicii din Viena s-au grăbit deci să respingă BFBS (Steer, 2004: 119), la fel, cei din Varșovia (*ibid.*: 155). Scrisoarea critică a lui Pius VII din 1816 e descrisă drept: „harsh words from Vatican” (*ibid.*), pîrînd nejustificată, cîtă vreme venea înainte de turnura din 1825. Scrisoarea avertiza de atunci că *atrăduce* (*ibid.*: 156) poate însemna *a perverti*, Cuvîntul lui Dumnezeu fiind transformat într-o *Evanghelie a Diavolului*. Societatea se putea scuza că totul reprezintă o simplă *provocare*,

²² Misionarii-agenți susțineau că țarul era prea îngăduitor cu clerul și că în mintea oamenilor s-ar fi produs mari schimbări în urma citirii Scripturii. Un rus, de pildă, a înțeles pe loc, din Isaia 44, că icoanele, fiind de lemn, reprezintă idoli (Canton, 1904: I, 414-415). Însăși noțiunea de erezie însemna pentru oamenii BFBS doar „bigotry” (*ibid.*: 419).

²³ Misionarii și colportorii aveau salarii mai bune decât ale localnicilor (Steer, 2004: 310).

²⁴ „The Almighty would never have inspired his servants to write what was unintelligible to the great mass of people” (vezi Steer, 2004: 183).

²⁵ Cum arată Leslie Howsam (2004: 25), era un compromis interconfesional, dar unul între *Anglicans* și *Dissenters*.

care îi va obliga pe alții să-și crească tirajele Bibliilor lor tradiționale, la concurență cu cele pe care le-ar considera greșite²⁶ – dar se înțelege de ce mediile care s-au putut opune acestui experiment n-au ezitat să o facă. În privința lucrului cu ortodocșii, inițial, agenții de pe teren erau mai deschiși (*ibid.*: 124) decât birourile londoneze. Ideea ecumenistă originară organizase în 1813 și Moscow Bible Society, cu participarea Țarului și a clerului multiconfesional²⁷ – de aceea, a avut acolo „cea mai calduroasă primire”. Totuși, în acest context, cum observa Batalden, momentul 1825 a branduit eforturile Societății ca simplă propagandă protestantă, iar rușii au ajuns la rîndul lor la vorba Papei... Bible Society a continuat deci să lucreze singură acolo, agenții, corespondenții și colportorii trecînd sub direcția Londrei, din 1826 (*ibid.*: 123), dar avînd totuși o libertate în mijlocul ortodocșilor pe care deja îi condamnau: „Even when Muslims responded to the gospel, the established Christians did not want them in their churches” (Robertson, 1996: 310; Canton, 1910: III, 220).

A fost nevoie să treacă un secol și jumătate, și ca Anglia să-și piardă imperiul și o parte din forța financiară²⁸, ca să accepte, în final, de la americanii din ABS²⁹, amendamentul de bun simț la regula „without note or comment”³⁰: notele și comentariile care nu sunt „doctrinal” sunt necesare cititorilor de rînd, pentru lămurirea locurilor greu de înțeles – cum decide noul UBS³¹, care promova, în locul fidelității literale față de tradiția biblică particulară britanică, noțiunea de „transfer of meaning”³² din sursele originale. Sub egida UBS³³, mișcarea Societăților biblice revine la o deschidere asemănătoare celei de la începuturile BFBS, corectînd și derapajul din 1825. În virtutea configurației lor confesionale mai extinse, americanii impuneau o altă viziune și față de catolicism, văzînd în traducere „the most likely field for cooperation” (Robertson, 1996: 111) – în timp ce apropierea UBS de Vatican a dus la autoizolarea BFBS. Oricum, chiar în contextul nou, mai deschis, *notes* (Steer, 2004: 397) și cărțile *Apocrypha* rămîn „thorny questions” (Robertson, 1996: 117): în 1969, se ia decizia ca UBS să nu plătească pentru paginile cu *Apocrypha*, care trebuie să fie publicate neapărat în secțiuni separate, astfel ca nici o comunitate să nu primească *Apocrypha*, dacă nu cere acest lucru explicit și nici măcar talmăcirea textelor să nu fie impusă vreunui traducător contrar conștiinței lui (*ibid.*: 121-122). UBS încă se întreba, în anii '80, dacă definiția *Bibliei* cuprinde sau nu cărțile deuterocanonice (*ibid.*: 256).

În Principate, pentru „a amenda”

Față de vorbitorii de română, BFBS a acționat la început în spiritul ecumenist inițial: prin Agenția numită Societatea Biblică Rusă a tipărit la Sankt Petersburg întîi Noul Testament, în

²⁶ Înmulțind Bibliile tipărite, cu sau fără *Apocrypha* (Canton, 1904: II, 137; Canton 1910: III, 316; Steer 2004: 163-4).

²⁷ Înființarea Societății Biblice Ruse în 1813 e salutăată de toate cultele, în frunte cu capii clerului ortodox (Steer, 2004: 111). De asemenea, la aniversarea Societății din septembrie 1819, participarea era omniconfesională – alături de clerul ortodox, era prezent inclusiv mitropolitul Moldovei (Canton, 1904: I, 405).

²⁸ După afacerea Suez din 1957 (vezi Robertson, 1996: 123, precum și Batalden, Cann, Dean, 2004: 8). Finalmente BFBS, a ajuns o simplă societate biblică națională printre altele, chiar dacă are în continuare și o activitate externă.

²⁹ Steer, 2004: 397. Când vocea ei a început să se devină oricum secundară în UBS (organizație sub egida căreia Societățile Biblice protestante importante s-au unit, pentru a colabora mai bine, la nivel global).

³⁰ Abia în 1939 (Robertson, 1996: 60-61).

³¹ La 10 ani de la crearea UBS a prins contur ideea că abordarea „without note or comments” nu e suficientă (Robertson, 1996: 54). Hendrick Kraemer, de la NBS, observa acest lucru încă din 1939 (*ibid.*: 9).

³² Mai ales prin Eugene Nida – care a avut însă și precursori. UBS a fost interesată de la început și de chestiunea calității și accesibilității traducerilor colportate (*ibid.*: 54).

³³ Întemeiată, printr-o inițiativă din 1946, de BFBS, alături de Societățile din SUA (ABS), Olanda (NBS), și Scoția (NBSS), cele patru Societăți Biblice cele mai active, susținute de confracții din Cehoslovacia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia și Elveția – plus World Council of Churches, atunci în proces de formare.

1817, pentru Valahia și Moldova, apoi încă un tiraj pentru Basarabia, în 1819, după care Biblia, în 1819 – ediții cu rol esențial în păstrarea identității naționale românești în teritoriul Basarabiei (încorporat atunci în Imperiul rus). Cîteva sute de Biblii au circulat și în Țările Române (Olariu 2003: 16) – comparabile cu tirajele locale Micu - 1500 sau Șaguna - 3000, inițiativa locală a lui Filotei rămînînd în parte nevîndută –, iar importanța acestor tipărituri venea din faptul că s-a folosit, așa cum mitropolitul ortodox Gavriil Bănulescu i-a sugerat agentului Pinkerton, textul catolicului Samuil Micu de la 1795³⁴ (cu corecturi minore) – o adevărată ediție ecumenică a epocii. Cererea și entuziasmul ortodocșilor pentru Bibliile tipărite a fost mare, iar Bisericile locale și-au dat tot concursul, văzînd doar noblețea gestului difuzorilor.

Din păcate, în Țările Române BFBS pătrunde efectiv abia după momentul radicalizării din 1825. Principatele sunt amintite puțin în istoriile globale ale Societății, nefiind importante față de cuprinderea globală a activității. Țările Române figurau, în epocă, mai degrabă în dreptul imperiilor față de care erau vasale: coordonarea se făcea de la turci, apoi din Austria – ceea ce arată o viziune destul de puțin empatică față de istoria locală: Valahia și Țara Românească aveau o suzeranitate turcească, dar și o libertate religioasă (nu existau moschei), și totuși, BFBS nu i-a abordat pe români din direcția acestei libertăți, ci din partea de robie păgână. Inițial, spune Tappe, Societatea fusese informată că în România nu ar exista nicio traducere a Bibliei, și pleca de la ideea că e mai ușor „să-i îndrepte (*amend*)” pe supușii creștini ai turcilor decît să-i convertească pe otomanii necreștini (Tappe, 1968: 91). Contactul s-a făcut prin reprezentanța de la Smyrna – Turcia (Societatea Rusă fiind deja ruptă). În 1826 s-a pus, în treacăt, problema tipăririi unei Biblii românești fără *Apocrypha*, însă intenția a fost abandonată, din lipsa interesului Comitetului față de acest popor (*ibid.*: 97). În 1834 totuși, agentul Benjamin Barker îi cunoaște la Constantinopol pe viitorii domnitori Mihail Sturdza al Moldovei și Alexandru Ghica al Țării Românești, apoi îi vizitează în Principate – căci, din cauza opoziției circumspecțe a prelaților greci, nu putea deschide subiectul Bibliei la Constantinopol (*ibid.*: 98-99 și Canton, 1904: II, 20-24). La București, Barker e recomandat de consulul britanic, și consemnează cu satisfacție că „supărarea” (*the annoyance*) Patriarhului de Constantinopol nu putea schimba nimic în Țara Românească, iar consulul îl sfătuiește pe agent să profite de statutul clericilor munteni, care nu le permitea să se opună domnitorului. Chiar și pentru Moldova, unde mitropolitul, în urma avertizării Patriarhului de Constantinopol, nu cooperează, Barker căuta metode alternative de livrare a cărților, prin Basarabia sau Muntenia.

El tipărește (la Smyrna), în 1838, un Nou Testament – fără prefață –, copiind pentru început versiunea pusă la dispoziție de Biserică (Canton, 1904: II, 18) – pe care Agenția Rusă o tipărise și în 1817, pentru românii basarabeni. Ea se va republica în 1846, în 10.000 de exemplare (Birtz, 2013: 15). Primește sprijinul mai multor oficiali din Țara Românească, care o și cumpără ca premiu pentru elevii de la Sf. Sava, deși formatul și tiparul, „prea profane” creau derută³⁵. Barker stă apoi mai mult de un an în Țara Românească (pînă în 1853), punînd la cale o retipărire la București – dar era nemulțumit de oficialii și clericii mai puțin cooperanți, pe care îi considera „fanatici și plin de prejudecăți”, „ignoranți” și cu „haughty demeanour” (Tappe, 1968: 100). După interpretarea lui, pe prelați i-ar fi iritat faptul că poporul citește Biblia – deși din relatările lui desprindem motivul pentru care cărțile erau

³⁴ Tappe, 1968: 95. Textul era revizuit după ediția ortodoxă 1688, dar beneficia și de recenziile antimiene, *Psaltirea* în versiunea Antim-Damaschin (1710-1725) fiind copiată integral. Pentru Vechiul Testament sursă era Septuaginta.

³⁵ Influența BFBS are, pe de altă parte, ca efect o mai mare libertate față de textul biblic, astfel că încep să se tipărească acum și unele extrase scurte, în formate mici, ieftine și comode, după modelul „britanic”, după cum relatează directorul Școlilor, Petre Poenaru (v. Tappe, 1968: 103).

puține: lipsa banilor³⁶. Barker n-a tipărit Biblia românească întregă, neridicînd măcar problema Vechiului Testament, pe care Societatea îl impunea fără *Apocrypha* și tradus după versiunea ebraică, ci raporta că așa ceva nu va fi admis de clerul valah (Tappe, 1968: 103).

Fiind o chestiune relativ nouă, nereglementată de un canon valabil pentru întreaga Biserică – deși la nivel local, în 1835, a existat o decizie sinodală grecească în această privință (Canton, 1904: II, 20), iar rușii stabiliseră anterior drept reper Codex Alexandrinus (conform prefeței la Biblia elisabetană din 1751) –, folosirea Septuagintei ca sursă a traducerii Vechiului Testament a fost mereu pentru românii ortodocși o regulă „aprobată tacit”³⁷, argumentele ținînd mai mult de bun simț: păstrarea prin recopiere a unui text vechi presupune și o fidelitate față de spiritul mesajului, mai ales în pasajele disputate (mesianice), unde nu se poate accepta că în locul creștinilor a fost mai fidelă și mai obiectivă Sinagoga cu care s-au aflat în conflict – conform episoadelor citate chiar de Canton (v. I, 1904: 402) –, încă de cînd s-a stabilizat, în sec. II-IV³⁸, Textul Masoretic (pe care îl avem în manuscris din sec. X). Alegerea între Septuaginta, cu manuscrise din sec. IV, și Textul Masoretic este una confesională, ținînd de modul de raportare la tradiția răsăriteană: contestată de protestantism³⁹, precum și de tradiția traductologică latină rivală, post-Ieronim, care a devenit, pe fondul răcirii relațiilor cu Estul, de referință pentru Biserica Catolică și pentru primele traduceri protestante (astfel, lumea protestantă și cea catolică au putut ajunge, în sec. XX, la o reconciliere apuseană, opusă tradiției răsăritene)⁴⁰.

După Barker (care revine în vizită și în 1857, apoi moare în 1859)⁴¹, succesorul, Rev. Alexander Thomson, va trece la etapa următoare: cum s-a procedat în Rusia, după intrarea pe „piață” prin tipărirea textului autorizat, urmează producerea unei Biblii pe cont propriu. El tratează întîi (Birtz, 2013: 16) cu Constantin (Costache) Aristia, actor, om de litere și om politic de origine greacă, iar acesta traduce, după versiunea neogreacă N. Vamvas (1850), Geneza, Psalmii și Isaia, care apar la București în 1859, cu supratitlul *Biblia Sacra* – la fel ca al traducerii unei părți a Bibliei publicate la Paris, în 1858, de prietenul său, Heliade

³⁶ Se vede, de pildă, din discuția cu Mitropolitul Iașiului, Veniamin Costachi, că acesta era la curent cu prețurile hîrtiei – iar la Buzău se tipăreau mii de Evanghelii pentru școlari, însă scumpe (*ibid.*: 98-99).

³⁷ Prelipcean, 2003: 66, 74. Pentru teologia ortodoxă românească actuală, Textul Masoretic are autoritate din punct de vedere critic, deci relativă, în timp ce Septuaginta are în plus „o autoritate oficială”, ce permite folosirea fără rezerve.

³⁸ Cum arată Pells (1911: 12-16), dînd exemple patristice ca Epifanie, Ieronim, Iustin, Augustin, Irineu, care atacau alterarea, de către evreii de după Hristos, a textului – păstrat pînă în timpul lui Iosif Flaviu –, pentru a elimina urmele profetiilor mesianice. Cu același scop al delimitării de creștinism, evreii au abandonat, din secolul II, Septuaginta, pe care o folosiseră 400 de ani, în contextul controverselor cu creștinii, despre cine a falsificat textul Scripturii (iar tonul disputelor de atunci se reflectă în duritatea unor expresii bănuite de intervenții). Pells era deci consternat de naivitatea Societății Biblice, care ignora sursele vechi, preferând traduceri după surse mai noi – într-adevăr, semnele vocalice masoretice datează din anii 600-750 (Kelley, 1998: 14-15). Nici Batalden (2004, 194) nu înțelegea „fixația” BFBS.

³⁹ Luther, deși critica exegeza evreilor asupra Psalmilor pentru excluderea sensurilor mesianice, s-a bazat, după învățarea limbii, pe textul ebraic, susținînd că mesajul divin nu se poate detașa de vehiculul lingvistic original, și îi acuza pe traducătorii Septuagintei de necunoașterea ebraiciei și falsificarea textului. Vezi Schwarz 1955: 174-175, 193-194, 196, 201-202 – care citează din Luther, *Werke*, Weimar Ausgabe, vol XV, p. 37/3-6; *An die Ratsherren...* – Weimar Ausgabe, vol. XV, p. 40/14-26; *Tischreden*, vol. IV, Weimar Ausgabe, nr. 4896 (6-16 mai 1540) și nr. 5001 (21 mai-11 iunie 1540).

⁴⁰ Cînd arhim. Scriban întreba, despre divergențele în pasajele mesianice dintre Septuaginta și Textul Masoretic, dacă să menționeze în traducere, sau măcar în notă, diferența privind cronologiile din Daniel, agentul Kilgour i-a răspuns inflexibil: „Septuaginta, oricît de interesantă ar fi, nu face obiectul Societății” – v. Coțac, 2014: 112-113.

⁴¹ În 1854, îl mai găsim în arhive (BSA/D1/2 *Foreign Correspondence Inwards*, Scrisoarea către Barker, din 23 februarie 1855) și pe agentul S. Mayers, care, pe fondul cererii mari, dubla prețul Noului Testament în Țara Românească și Moldova. Vindea mii de exemplare, uimit de „the brilliant perspective” de a propaga cuvîntul lui Dumnezeu în această parte a lumii – după ce anterior nu avusese niciun succes ca misionar între evrei (la fel ca și Barker, de altfel, între turci).

Rădulescu. Ideea lui Heliade, care încercase o retraducere cu reînnoire de limbaj, fusese criticată sever atunci de mitropolitul ortodox Șaguna (v. Moceanu, 2003: 157, 184), care tipărea oficial vechea Biblie, cu mici ajustări ale versificației după Biblia ateniană din 1843, susținând că limba Bibliei nu trebuie reformată radical. Traducătorii Bibliilor britanice au repetat experimentul lui Heliade, preferând limbajul burghez al epocii (atunci, mai modern decât cel tradițional – însă azi arhaic și neinteligibil). Argumentul lor era nevoia reînnoirii periodice a limbajului biblic (pentru ca, așa cum spunea și Regula 7 a Societății pentru traducători, să fie utilizată „limba reală și înțeleasă” – *Rules*, 1906: 4). Psalmii mai apar și în 1863, la București, într-o traducere realizată de alt român cu origini grecești, Stefanide, împreună cu un evreu creștin, Keller, agent al BFBS în Țara Românească – începând cu această ediție, traducerile „britanice” afirmă în subtitlu că ar fi „întocmai după textul original”. Apoi se lucrează la un Vechi Testament complet, de către profesorii Nifon Bălășescu, Ieronim Voruslan, C-tin Erbiceanu și F. Dubău, plus revizorii V. Pallade și W. Mayer⁴². Așa se ajunge la Vechiul Testament din 1865-1859, apoi la Biblia din 1871, republicată în 1873 (Pesta) și în 1874 (Iași) – într-o limbă ceva mai îmbunătățită. Textul se retipărește pînă în 1921 – fiind o traducere după criteriile agenților BFBS, chiar dacă constituia un amestec hibrid de neologisme și arhaisme, de opțiuni impuse confesional și pretenții de fidelitate traductologică.

BFBS lucra, în general, cu învățați ortodocși, care o făceau ca un exercițiu cultural personal – deși, cel puțin în cazul Vechiul Testament, nu se așteptau ca textul lor să fie aprobat de Biserica Ortodoxă. Se respectau în aceasta indicațiile de la Londra, care – așa cum am spus – recomandau angajaților să se evite controversalele⁴³, lucrînd cu toate confesiunile – în *Regulile pentru traducători*⁴⁴ se mai prevedea și ca, la elaborarea unui text, să se arate respect pentru sensibilităților bisericilor locale, ai căror lideri trebuiau consultați, pentru evitarea termenilor ofensatori. Exista, în același timp, o doză de naivă neînțelegere reciprocă, românii purtîndu-se ca niște provinciali ușor de păcălit: nu doar conducerea de stat încuraja, din considerente politice, acțiunile Societății, dîndu-le tot girul⁴⁵, dar, la fel cum se primea și „the cordial

⁴²În catalogul Darlow-Moule (1903: 1293), despre acest Vechi Testament găsim mențiunea următoare: „Lucrul a fost început de N. Bălășescu, un profesor de la București, care a tradus Pentateuhul din versiunea greacă modernă. Această traducere a fost revizuită de Ieronim, care a continuat-o, lucrînd din ebraică, și a dus-o pînă la sfîrșitul cărții *II Samuel* – și de asemenea a încheiat o versiune a *Psaltirii*. Toate cărțile rămase, în afară de *Ieremia* și de *Plângeri*, au fost traduse din greaca modernă – cu raportare la versiunea latină a lui Tremellius și Junius –, de către alți doi profesori de la Seminarul din Iași, anume F. Dubău și C. Erbiceanu. *Ieremia* și *Plîngerile* au fost traduse de Ghenadie. Secțiunea *I Samuel-Maleahi* a fost revizuită, înainte de publicare, de către W. Mayer. Această nouă versiune a fost tipărită cu caractere latine, în trei volume, datate 1865 (*Gen.-Rut*), 1867 (*ISam.-Ps.*) și 1869 (*Prov.-Mal.*). Ortografia folosită s-a bazat pe sistemul adoptat de N. Bălășescu.” În 1871, urmează și Noul Testament revizuit de W. Mayer, iar în 1873, Sfînta Scriptură, la care W. Mayer, cu ajutorul lui Vasile Pallade (profesor la Iași), mai revizuiesc secțiunea *Geneza-Rut*. Versiunea este retipărită și în 1874. Birtz (2003: 17-20) arată că Bălășescu tradusese pînă la *Rut*, observînd că Mayers a făcut revizuirea, cel mai probabil, pe baza versiunilor King James și Luther. Conțac (2011: 82) arată și că Pallade a comparat cu versiunile franțuzești Osterwald și Martin. De fapt, după cum dezvăluia, în 1872, co-revizorul ieșean Pallade, în traducere, „unii au folosit traducerea greacă a textului ebraic, alții pe cea franceză, pe cea germană”, așa încît rezultatul a fost „o amestecătură și o traducere cît de liberă se poate, traduceri de traduceri” – de aceea a trebuit ca agentul Mayer a trebuit să studieze personal capitol cu capitol textul, încercînd revizuiți și uniformizări (Scrisoarea lui I. Pallade către dr. Alexander Thompson de la Iași, 2 noiembrie 1872 – Arhiva BFBS, BSA D1/7 Editorial Correspondence Inwards).

⁴³ Conform istoriei lui Steer (2004: 58, 309), colportorului i se mai cerea să nu facă prozeliți sau să detașeze pe cineva de la confesiunea lui.

⁴⁴ Regula nr. 16 (*Rules*, 1906: 11): „Consultation with representatives of the leading churches using the language”.

⁴⁵ „The Rumanian Government's attitude was one of more than mere tolerance, for a directive from the Ministry of the Interior issued in 1910 requested that every facility be given to the Society's Agents in the various provinces of the country, and emphasised their right to circulate the Bible by means of colportage. Here too the Orthodox clergy were generally well disposed, and on many occasions shared in the work of selling the

approval of the Russian Orthodox Church” (Roe, 1965: 63), clerul românesc oferea și el sprijin, uneori, poate, din bonomie și ignoranță. Spre deosebire de ortodoxul Heliade, condamnat sever pentru mult mai puțin, activitatea Societății nu primea nici un reproș, ba, dimpotrivă, aprecieri, din partea intransigentului mitropolit Șaguna (Birtz, 2013: 21). Mai mult, chiar o autoritate eminentă spirituală, ca starețul Calinic de la Cernica, arăta față de ea atitudine pozitivă și protecție⁴⁶. Spre deosebire de societățile catolice, care văzuseră, de la început, invariabil, în BFBS o „organizație protestantă”⁴⁷, la noi făcea o bună impresie hărnicia biblică a englezilor, a cărei latură subversivă era minimalizată, fiind apreciat mai mult armistițiul ecumenic⁴⁸. Așa cum observă Canton, agenții Societății erau de aceea tratați de români „mai bine decât oriunde în altă parte”⁴⁹. Colportorii cereau de la Biserica Ortodoxă, pe care în fond încercau să o submineze (ca „formalism și superstiție” – *ibid.*) toleranță, recunoscând că nu-i înțeleg tradiția – lucru care astăzi nu mai pare de laudă istoricilor entuziaști ai Societății⁵⁰.

Cazul Cornilescu

Latura mai grosolană a prozelitismului Societății în România își atinge apogeul prin ediția Dumitru Cornilescu. Atunci când fondatorii BFBS stabileau regula fundamentală „fără note și comentarii”, gândindu-se cât de „unashamedly” au fost ele adăugate Bibliei de la Geneva (Steer, 2004: 34), nu s-au gândit că cineva ar trișa și această regulă introducând, la fel de *unashamedly*, notele și comentariile în textul traducerii. Spre deosebire de cazurile anterioare, când Societatea inițiasse contacte cu persoane cu o competență probată, în cazul Cornilescu a fost vorba de o inițiativă personală, pe care agenții și-o asumă pe fondul agendei profesionale convergente⁵¹. Întrucât corespundea cu ideile agenților în contestarea Bisericii Ortodoxe⁵², Cornilescu a reușit să-i determine pe aceștia să renunțe la orice măsură de prudență: s-a

Society's versions, but the major part of this task fell of course upon the colporteurs, two of whom lived permanently in Rumania, being joined from time to time by others from Servia or other neighbouring countries” (Roe, 1965: 75).

⁴⁶ Birtz 2013: 18, 21. Așadar, considera „partea luminoasă” mai importantă decât cea „cea întunecată”, cel puțin la noi.

⁴⁷ Iar, „in terms of its legal constitution, this is doubtless the most tenable view”, recunoaște Roe, mai ales că, cel puțin o „minoritate” dar cu o importantă contribuție în donații (și chiar cu o influență decisivă, cum s-a văzut în 1825) a considerat mereu lucrarea Societății ca un „puternic mijloc de a corecta erorile romane, și un stimul reformării Bisericii” (Roe, 1965: 277 – citatul se referea la catolicism, dar, indirect, și la Bisericile Ortodoxe, la fel de tradiționaliste).

⁴⁸ Probabil, în timp ce BFBS voia să-i „amendeze” pe ortodocși, aceștia credeau că pot „amenda” efectele muncii BFBS.

⁴⁹ „Nowhere on the Continent had its agents more complete freedom of action. The colporteurs were welcomed by prefect and bishop; permits were dispensed with by the chief of police; they were hospitably received at the monasteries] (...) no opposition, mockery, and misinterpretation to endure” (Canton, 1910: III, 221).

⁵⁰ „To the tortuous background of Balkan history between the wars the work of the Society's colporteurs appears curiously unrelated. From the standpoint of a later age one might wish to have seen an increasing involvement of the Society with the Churches, and particularly with the Orthodox Church in these countries. It must be recognised, however, that such involvement was not a basic element of the Society's policy between the wars. From the Orthodox it sought only tolerance and understanding; among Roman Catholics it sought nothing more than liberty, and whilst recruiting its staff almost entirely from small Protestant minorities, the Society was particular never to become so involved with any one of them as to become identified with it in the eyes of governments” (Roe, 1965: 268).

⁵¹ Societatea și-a încălcat propria regulă, de a nu se baza pe persoane fără o calificare (*scholarly and linguistic*) recunoscută, și în nici un caz pe o persoană singură (Regula nr. 16 – *Rules*, 1906: 11). Cu Cornilescu însă nu colabora nimeni (Conțac, 2014: 132), nu era garantat de nicio autoritate competentă (*ibid.*: 135), ba Societatea era prevenită, în egală măsură de sfătuitoari români (*ibid.*: 143) și străini, totuși textul a rămas neevaluat de nimeni (*ibid.*: 136), în contextul unei strănii urgențe (*ibid.*: 153). Normele Societății erau deci făcute pentru a fi ignorate. De altfel, Regula 3 prevedea, arbitrar, ca versiunile englezești *Autorizată* și *Revizuită* să fie reperi universale, pentru toate traduceri biblice în alte limbi.

⁵² La care s-a ‘convertit’ într-un mod autentic – după cum se entuziasmau ei (Conțac, 2014: 93, 96).

renunțat la revizuirea traducerilor anterioare, precum și la reînnoirile periodice ale limbii. De asemenea, s-a abandonat neutralitatea și respectul pentru cultul majoritar – și, în același timp, principiul inițial al contributivității: această versiune a avut tiraje strivitoare, împărțite gratuit – ceea ce se considera, apoi, sofistic, succes al textului⁵³.

Competența lui Cornilescu era mai degrabă una de traducător din limbile moderne. De aceea s-a bazat mai mult pe edițiile Segond și Darby, pretextând că sunt „corecte științificește” (Cornilescu 1923: 569) – argument hilar, cel puțin în cazul compilației Darby –, și astfel se explică de ce el fost gata cu ea mai repede, când alți traducători erau acuzați că întârzie (arhim. Scriban, Gala Galation, Nicodim Munteanu) – v. Conțac, 2014: 112-116, 128. Unica ei calitate, față de edițiile britanice anterioare, folosirea, în general, a unei limbi banale, deși în multe locuri plată, lipsită de stil și cu confuzii de exprimare – frumos spus „colocvială”, cum o descria alt traducător din epocă, arhim. Scriban (*ibid.*: 121), deși norma nr. 7 a traducătorilor BFBS cerea „to avoid colloquial expression unworthy of the Book” (*Rules*, 1906: 4) – vine la schimb cu abandonarea responsabilității (v. Henderson, 1824: 5) traductologice, toate carențele fiind însă disimulate îndărătul cauzei profesionale asumate zgomotos – așa încât e greu să-i mai fie făcută o critică fără a fi acuzat de partizanat confesional⁵⁴.

Aceasta a fost singura ediție a BFBS condamnată explicit de reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române. Dar în ciuda afirmațiilor severe făcute de un influent teolog universitar într-o revistă oficială (David 1957: 30-39), nu i se poate atribui lui Cornilescu întreaga operație de confesionalizare a textului biblic, contribuția lui constând mai mult în colectarea sugestiilor în această direcție – din edițiile britanice anterioare în românește, din partea agenților, a mișcării neoprotestante locale, precum și din versiunile străine pe care le considera respectabile. La acestea a adăugat, desigur, și propriile intervenții, exploatând orice pretext identificat în noua tradiție creată de BFBS, în direcția sensului dorit – creînd astfel un text etalon al combaterii tezelor ortodoxe. Aceste alterări încâlcau, desigur, principiile pe care le afirma el însuși: „n-am ținut seamă de niciuna din considerațiunile pe care le-ar putea aduce vreo confesiune asupra textului”, căci „textul trebuie lăsat așa cum e”, de vreme ce „Biblia este și rămîne mai presus de orice confesiune și ei trebuie să i se supună orice confesiune care vrea să se întemeieze pe Biblie în susținerile ei”, cum pretindea, chiar în oficiosul Patriarhiei (Cornilescu, 1923: 567-570).

Gradul de expresivitate al limbii o face inferioară vechilor traduceri tradiționale, textul poetic ridicându-i probleme lui Cornilescu, care lasă loc uneori și de confuzii, prin omonimiile neglijente⁵⁵. Pentru acest traducător, textul biblic (mai ales al Psalmilor) reprezintă și locul unde, în cheie personală, își exprimă resentimentele pentru reprezentanții Bisericii Ortodoxe, față de care clama o postură de persecutat⁵⁶. Dacă la început, agenților nu li s-a părut ciudat că, în corespondență el, fost diacon, accepta să fie numit „Reverend” (de altfel, în 1919 își purta în public hainele preoțești, deși nu mai slujea și se dezisese de Biserica Ortodoxă – Conțac, 2014: 93, 96), în timp ce respingea pe de altă parte legitimitatea

⁵³ „Colportage was not resumed in Rumania until early 1922. [...] In 1924, however, nearly 100,000 copies were circulated, compared with 5,000 in 1920. This steadily increasing circulation was greatly stimulated by the publication in 1921 of a translation of the New Testament and Psalms by a Rumanian Orthodox scholar, Cornilescu. Although this translation was not at once adopted as the Society's official Rumanian text, it was widely circulated by the Society's colporteurs, and proved extremely popular” – scrie Roe (1965: 267), fără a detalia ce înseamnă „extremely popular”.

⁵⁴ A se vedea totuși capitolul dedicat în lucrarea noastră, *Psaltirea națională*, Pitești, 2019.

⁵⁵ *Măriți lauda*, în loc de *dați mărire laudei*, *familii neamurilor*, în loc de *semințiile...* etc. În timp ce, acasă englezii promovau Versiunea Autorizată, având „strength” și „majesty”, ca un text în limba lui Shakespeare (Steer, 2004: 35).

⁵⁶ V. Conțac, 2014: 93. Deși el ataca și se despărțea net de Biserica Ortodoxă, care nici nu ar fi putut prizoni pe cineva din alte culte, mai ales pe cineva aflat la adăpostul tutelei BFBS și al prințesei Ralu Callimachi.

ierarhiei (traducând în consecință textele de la care principiul ei se revendica), inconsistența personajului a fost sesizată, mai târziu, de către șeful UBS, Olivier Béguin, care nota: „Cornilescu was *not* to be trusted”⁵⁷. Astăzi traducerea lui, depășită din toate punctele de vedere, atât științific, cât și din perspectiva relațiilor interconfesionale, e încă susținută, din păcate, de UBS, din motive diverse (unul, declarat, fiind cel al copyright-ului). Tipărirea Biblii Cornilescu, se practică și după 1989 în tiraje uriașe⁵⁸, UBS finanțând-o în continuare, din inerție, și cu încurajările cititorilor partizani. Față de 1920, totuși, atmosfera interculturală și standardele traductologice s-au schimbat, de aceea, s-ar impune, poate, cel puțin reconsiderarea filologică a acestui produs, în spiritul exigențelor și intențiilor clamate inițial, și pînă astăzi, de mișcarea globală a Societățile biblice.

BIBLIOGRAPHY

Arhiva British and Foreign Bible Society – Cambridge (*Records of the Editorial-Translations Department – Romanian, Minutes, Correspondence with Depots, Editorial Correspondence Inwards, Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania*).

Batalden Stephen, Kathleen Cann, John Dean (ed. și introd.) 2004. *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004*, Sheffield, Phoenix Press.

Batalden, Stephen. 2004. *The BFBS Petersburg Agency and Russian Biblical Translation, 1856-1875*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004*, Sheffield, Phoenix Press, p. 169-196

Biblia. 1968, 1988 și 2014. București, IBMBOR.

Biblia. 1819. Sankt Petersburg, Societatea Biblică Rusă.

Biblia, trad. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, 1921, și *Bibliile „britanice”* 1871, 1874, 1911, 1921, 1924 și 1931, *Biblia GBV* 1990, *Biblia NTR* 2007.

Biblia Sacra, trad. I. Heliade Rădulescu. 1858. Paris, Preve și Comp.

Biblia Sacra, Psalmi (trad. C. Aristia). 1859. București, Societatea Ierografică Bretanică și Streină.

Birtz, Mircea Remus. 2013. *Considerații asupra unor traduceri biblice românești din sec. XIX-XX*, Cluj Napoca, Napoca Star.

Browne, George. 1859. *The History of the British and Foreign Bible Society, from its Institution in 1804, to the close of its Jubilee in 1854* (vol. I-II), London, BFBS.

Canton, William. 1904-1910. *A History of the British and Foreign Bible Society* (vol. I-II. 1904; vol. III-V. 1910), Murray, London.

Cartea Psalmilor. 1866. București, Societatea Biblică Britană și Esternă, Weiss .

Cartea Psalmilor. 1867. Iași, Societatea Biblică Britană și Străină, Goldner.

Conțac, Emanuel. 2011. *Dilemele Fidelității. Condiționări culturale și teologice în traducerea Biblii*, Cluj-Napoca, Logos.

Conțac, Emanuel. 2014. *Cornilescu*, Cluj Napoca, Logos – Risoprint.

⁵⁷ „Monsieur Béguin informed Dr Cockburn this morning in conversation that Mr Cornilescu was not to be trusted. (The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania) 5.9.56” (Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania 1947-68, Dosar D8 – 22-3, Arhiva Bible Society, Cambridge). Sublinierea aparține autorului notiței. Era vorba de trimiterea de Biblii în România, ceea ce ar fi presupus și contacte cu reprezentanți ai BOR. Nu mai avea deci același credit „convertirea” autentică a lui Cornilescu. Chiar și colaboratorul său, agentul Kilgour se întreba, cunoscându-l mai bine, dacă poate fi crezut (*trusted*), în caz că i se dă de făcut o corectură, fără să deformeze sensurile (v. Conțac, 2014: 159).

⁵⁸ Pe site-ul *Gideons International*, editura publică statistici conform cărora în România a distribuit, după 1990, alte peste 9,3 milioane de *Biblii* (Cornilescu) – Româna având 19 milioane locuitori, din care mai puțin de 7% în culte protestante (decă circa 9 ori mai multe *Biblii* decât populația protestantă de toate vârstele).

Cornilescu, D. 1923. *Cîteva lămuriri în chestiuni de traducere a Bibliei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI, nr. 8, 567-570.

David, P. I. 1957. „Biblia” britanică (a lui D. Cornilescu), o traducere favorabilă prozelitismului sectant, în „Glasul Bisericii” XLVI, nr. 9, p. 23-40.

Darlow, T. H., Moule, H. F. 1923. *Historical Catalogue of Printed Bibles*, vol. II, part IV, London, British and Foreign Bible Society.

Fletcher, Joseph. 1831. *The Constitution of Bible Society defended*, London, Holdworth and Ball.

Henderson, Ebenezer. 1824. *An Appeal to the Members of the British and Foreign Bible Society on the Subject of the Turkish New Testament*, London, Holdsworth.

Howsam, Leslie. 2004. *The Bible Society and the Book Trade*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004*, Sheffield, Phoenix Press, p. 24-37.

Kelley, P., Daniel Mynatt, Timothy Crawford. 1998. *The Masorah of Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Grand Rapids/Michigan, Cambridge UK, Eerdsman.

Kempthorne, John. 1832. *Comprehension without Compromise or the Fundamental Principles of the British and Foreign Bible Society*, London, J. Hatchard and Son.

Martin, Roger. 2004. *Women and the Bible Society*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004*, Sheffield, Phoenix Press, p. 38-52.

Moceanu, Ovidiu. 2003. *Teologie și Filologie, Andrei Șaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Pitești, Paralela 45.

Nida, Eugene A. 1964. *Towards a Science of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden, E.J. Brill.

Noul Testament „britanic” (cu Psalmii), 1859, 1863, 1867, 1871, 1875, 1877, 1881, 1917. BFBS.

Olariu, V. 2003. *Studiu lingvistic asupra textului Bibliei de la Sankt Petersburg*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” (teză de doctorat).

Pells, S. F. 1911. *Lectures on the texts of the Bible and our English translations*, London, Simpkin.

Prelipcean, V., N. Neaga, Ghe. Bîrna, M. Chialda. 2003. *Studiul Vechiului Testament pentru Facultățile de Teologie*, Cluj-Napoca, Renașterea.

Psalmii. 1863. București, Societatea Ierografică Britanică și Străină, Tipografia Stephan Rassidescu.

Robertson, Edwin. 1996. *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Nashville/Atlanta/London/Vancouver, Thomas Nelson.

Roe, James Moulton. 1965. *A History of The British and Foreign Bible Society 1905-1954*, London, BFBS.

Rudis 1812 = Rudis Indigestaque Moles or Suspicions of the Tendency of the Present Bible Society (With Some Hints Calculated to Produce Unity of Doctrine in the Church, Most Humbly Submitted to The Episcopal Bench, by a Minister of the Establishment, London, 1812.

Rules 1906 = Rules for the Guidance of Translators, Revisers & Editors Working in Connection with the British and Foreign Bible Society, London, BFBS, 1906 (text practic identic cu celelalte ediții ale epocii: 1900, 1917, 1925, 1932).

Sînta Scriptură a Vechiului Testament (trei volume). 1865, 1867, 1869. Iași, Societatea Biblică Britanică și Străină, Goldner.

Schwartz, W. 1955. *Principles and Problems of Biblical Translation*, Cambridge, University Press.

Steer, Roger. 2004. *Good News for the World. 200 Years of Making the Bible Heard: the Story of Bible Society*, Oxford/Grand Rapids, Monarch Books.

Tappe, E. D. 1968. *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, în „*The Slavonic and East European Review*”, 46, nr. 106, p. 91-104.